**Альфред А. Кураташвілі**, д-р екон., філос.
та юрид. наук, професор (Грузія)

## ВИЗНАЧАЛЬНІ ОСНОВИ ВИНИКНЕННЯ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

*У статті досліджені визначальні основи виникнення світових економічних криз та розглядаються можливі шляхи їх відвернення у майбутньому.*

*In the article defining bases of occurrence of world economic crises are investigated and possible ways of their Prevention to the future are considered.*

*Ключові слова: світова економічна криза, теорія істинно людського суспільства і держави, теорія соціокапіталізма.*

*Keywords: A world economic crisis, the theory of the truly human society and the state, the theory of the sociocapitalism.*

Світові економічні кризи кінця XX - першого десятиліття XXI ст. породили значну кількість проблем як в національному, так і в загальносвітовому, глобальному масштабах. У зв'язку з цим поряд з багатьма іншими питаннями особливої актуальності набуло дослідження визначальних основ виникнення світових економічних криз взагалі та криз останніх двох десятиліть зокрема.

Науковий аналіз основ, що визначають виникнення світової економічної кризи наприкінці першого десятиліття XXI ст., а також тих проблем, вирішення яких повинно сприяти відверненню настання світових економічних криз у майбутті, має принципове значення для соціально-економічного прогресу у національному та всесвітньому масштабі.

Водночас у відомих до теперішнього часу теоріях криз, а також у відомих взагалі у науці та політиці поглядах можливість відвернення економічних криз вважається утопією. Наприклад, у статті, присвяченій теорії криз і опублікованій у відомій російськомовній «Економічній енциклопедії» (1999 р.), на основі наукового аналізу поглядів учених на дану проблему, відзначається: «кризи неминучі у розвитку будь-якої системи, у тому числі економічної. Вони є неодмінною фазою життєвого циклу систем. Надії на те, що можна знищити кризи або відвернути їх, утопічні» [1, с. 347].

Аналогічні думки неодноразово висловлювались і раніше. Для прикладу, в курсі лекцій за редакцією академіка Л.І. Абалкіна підкреслювалось, що «кризи періодично потрясають капіталістичну економіку» [2, с. 276]. Вони повторюються, мають циклічний характер. «На зміну кризі приходить депресія, потім пожвавлення і підйом капіталістичної економіки, який знову змінюється економічною кризою» [2, с. 276].

Отже, відвернення економічних криз як в окремих капіталістичних країнах, так і у світовому масштабі вважалось (і традиційно продовжує вважатися) утопією.

Особливої уваги заслуговує тут та обставина, що економічні кризи вважаються неминучим природним явищем для капіталізму не лише у часи панування марксистської ідеології, але й у сучасній науковій літературі. Як і раніше, вважається утопією думка про можливість відвернення виникнення глобальних криз.

Проте важко погодитися з твердженням про утопічність відвернення виникнення економічних криз щодо істинно людського суспільства і держави, тобто стосовно до тієї суспільно-державної системи, яка ще повинна бути побудована.

На глибоке переконання автора статті, щодо капіталізму (насамперед традиційного, істинного, і меншою мірою – сучасного розвинутого капіталізму) відвернення можливості виникнення світових економічних криз дійсно є утопією. З певного періоду свого розвитку істинний капіталізм нерозривно пов'язаний з економічними кризами.

Щодо соціалізму, то він – у його класичному розумінні – сам є утопією. Зокрема, як відомо, теоретично існував утопічний, тобто нездійсненний соціалізм. Не менш утопічним виявився і марксистський - так званий науковий соціалізм, який є утопією тому, що передбачає знищення приватної власності, ринку, обміну продуктів праці і т.д.

«Комуністи, - підкреслювали К. Маркс і Ф. Енгельс у «Маніфесті Комуністичної партії», - можуть виразити свою теорію одним положенням: знищення приватної власності» [3, т. 4, с. 438].

Не менш загальновідомим є положення класиків марксизму про відсутність товарного виробництва, ринку, обміну і т.п. у майбутньому комуністичному (соціалістичному) суспільстві. «У суспільстві, що засноване на началах колективізму, на спільному володінні засобами виробництва, - писав К. Маркс, - виробники не обмінюють своїх продуктів» [3, т. 19, с. 18].

Очевидно, подальші коментарі тут зайві, бо якщо знищення приватної власності на засоби виробництва в принципі організаційно й можливе (інша справа, наскільки воно доцільне, виходячи з інтересів народу), то знищення ринку, обміну продуктів праці – явна утопія.

Виникає питання: куди ж нам йти? Яка суспільно-державна система може забезпечити відвернення економічних криз і неухильний соціально-економічний прогрес?

Такою суспільно-економічною системою, на мою думку, може бути лише істинно людське суспільство і держава.

Необхідно особливо відзначити, що визначальною метою цієї системи повинна бути реалізація соціально-економічних інтересів народу, тому що держава тут повинна існувати для народу, а не народ повинен існувати для держави.

Водночас реалізації зазначеної мети значною мірою заважають негативні явища, що мають місце в сучасному світі. До них насамперед належать світова економічна криза початку XXI ст., а також наслідки, що випливають із неї. При цьому її визначальні основи, тобто основні причини виникнення, на моє переконання, помилково шукати лише в економіці, поскільки економікою управляє не сама по собі економіка, а політика. Тому вирішальні причини виникнення світової економічної кризи початку XXI ст. потрібно шукати насамперед у політичному менеджменті.

Разом з тим для ефективного управління економікою та всіма іншими сферами суспільного життя він повинен опиратися на відповідні науково-теоретичні ідеї, що

здатні вказувати і освітлювати шлях практиці [4]. Адже, говорячи словами Леонардо да Вінчі, «теорія-полководець, практика - солдати» [5, с. 53].

Отже, найглибші причини виникнення світової економічної кризи треба шукати у тих наукових ідеях, на яких грунтується політичний менеджмент провідних капіталістичних країн. В останніх якраз і розпочалася світова економічна криза наприкінці першого десятиріччя XXI ст.

Звичайно, це зовсім не означає, що нібито у світі немає учених, на основі ідей яких можна було б ефективно управляти суспільством, державою і людством у цілому.

Проте лідери провідних капіталістичних країн, очевидно, керувалися традиційним «букетом» критеріїв, властивих капіталізму: панування грошей, прибутку, капіталу, панування і регулювальна роль вільного ринку в суспільстві та державі.

Однак положення про регулюючу роль вільного ринку в сучасному суспільстві та державі потребує суттєвого уточнення (чи застереження). Ще на початку 90-х рр. XX ст. відомий американський учений-економіст Дж.К. Гелбрейт писав: «Капіталізм не зміг би вижити у своїй первісній чи чистій формі, але під натиском він зміг пристосуватися» [6]. Далі учений привернув увагу до неспроможності трактувань трансформаційних процесів у постсоціалістичних країнах як необхідності переходу до вільного нерегульованого ринку. «Ті, хто говорить … про повернення до вільного ринку часів Сміта, - підкреслював Дж. Гелбрейт, - насправді помиляються, що їх точку зору можна вважати психічним відхиленням клінічного характеру. Це те явище, якого у нас на Заході немає, яке ми не стали б терпіти, і яке не змогло б вижити. Наше життя полегшується і захищається урядом; для східноєвропейців капіталізм у його чистому вигляді був би також несприйнятними, як він був би неприйнятним для нас» [6].

Отже, незважаючи на безумовно важливість використання ринкових відносин для ефективного функціонування суспільно-державної та економічної системи, панування вільного капіталістичного ринку часів А. Сміта у сучасному розвинутому, або навіть такому, що розвивається, суспільстві та державі, неприйнятне.

Підкреслимо, що, на відміну від капіталізму у різних його формах, у істинно людському суспільстві та державі повинні панувати не ринок, не гроші, не прибуток, не капітал, а інтереси народу, кожної людини. Товарно-грошові відносини, їх категорії (ринок, товар, гроші, ціна, прибуток та ін.) повинні розглядатися лише як необхідні засоби реалізації цих інтересів. Управління суспільно-державною та економічною системами в умовах істинно людського суспільства і держави повинен здійснювати соціально націлений (спрямований) інтелект, а не ринок.

На моє глибоке переконання, справжній капіталізм – класичний традиційний капіталізм – врятував себе від «загнивання» та «вимирання» лише шляхом еволюційної трансформації суспільно-державної системи у якісно новий стан. Називаю його соціокапіталізмом, особливим ладом, теорію, якого автор створив раніше і опублікував ще у 1990 р.

Проте потрібно врахувати, що соціокапіталізм – це ще й понині все ж таки капіталізм. А тому без відповідного наукового обґрунтування політичного менеджменту, що розумно

регулює весь комплекс процесів у масштабі всього суспільства та держави, у поєднанні з максимально можливим забезпеченням свободи життя та діяльності кожної людини, навіть в умовах соціокапіталізму фактично неможливо врятувати державу від світових економічних криз.

Світова економічна криза початку XXI ст. – наочне свідчення існування серйозних недоліків та прорахунків у політичному менеджменті, насамперед у провідних капіталістичних державах світу, тобто державах, які переважно визначають як політичний, так і економічний клімат у світі. Нинішня світова економічна криза фактично являє собою загальну кризу капіталізму. В умовах глобалізації вона зачіпає у тій чи іншій мірі всі держави нашої планети, є власне результатом недоліків і прорахунків у політичному менеджменті провідних капіталістичних держав.

Як наслідок прорахунків у політичному менеджменті, криза почала проявлятися у першу чергу в фінансово-економічній сфері розвинутих капіталістичних країн, зокрема розпочалася у США (грудень 2007 р.). На думку автора статті, світовій економічній кризі передувала криза у політичному менеджменті розвинутих капіталістичних держав світу. Не лише економіка взагалі, що немислима без ринкових відносин, без обміну продуктів праці і т.д., але навіть так звана ринкова економіка, в якій регулюючу роль в основному відіграють ринкові механізми, все ж таки управляється і повинна управлятися політикою. Якщо ж економіка не управляється політикою, або не управляється на відповідній науковій основі, то відповідальність перед народом повинна нести вища державна влада.

Таким чином, відповідальність за світову економічну кризу початку XXI ст. лежить насамперед на політичному менеджменті держав, тобто на лідерах держав, що здійснюють – покликані здійснювати – політичний менеджмент.

Виникає питання: які ж головні причини кризи у власне політичному менеджменті розвинутих капіталістичних держав світу?

Найглибинніші причини кризи у політичному менеджменті, на моє переконання, потрібно шукати насамперед у кризі свідомості тих учених, на результати дослідження яких опираються у процесі управління суспільством і державою політичні лідери провідних капіталістичних країн світу.

Водночас причини кризи у політичному менеджменті потрібно шукати і в проблемі компетентності деяких політичних лідерів держав, діяльність яких сприяла виникненню нинішньої світової економічної кризи.

Окрім того, однією з основних причин кризи у політичному менеджменті, а, отже, і виникнення економічних та політичних криз у світі є невизначеність та у більшості випадків помилковість у вирішенні проблеми політичної орієнтації суспільства й держави.

Поряд з цим одна з головних причин кризи у політичному менеджменті полягає у відсутності політичної та юридичної відповідальності посадових осіб за результати їх діяльності, що була б збалансована з їх правами. А це вимагає невідкладного впровадження в життя відповідних політико-правових механізмів на основі теорії збалансованості прав та відповідальності посадових осіб. Вона розроблена автором наприкінці XX ст. – початку XXI ст. [4; 8; 9].

Таким чином, відвернення світових економічних криз можливе лише на шляху будівництва та ефективного функціонування істинно людського суспільства і держави, що свідомо і цілеспрямовано слугують інтересам кожної людини. В істинно людській суспільно-державній системі верховенство належить не ринку, прибутку, капіталу, а інтересам людини – інтересам народу. В ній не ринок управляє суспільством та державою, а соціально націлений людський інтелект управляє всіма сферами суспільного буття.

Отже, для відвернення виникнення світових економічних криз у подальшому розвитку необхідно йти шляхом створення та функціонування істинно людського суспільства і держави. На цьому шляху всі засоби, форми і методи виправдані, якщо вони виключають антисоціальні, антигуманні, антиморальні явища і процеси [10, с. 93].

Запропонований у статті теоретико-методологічний підхід до питання про визначальні основи виникнення світової економічної кризи - це та наукова основа, якою необхідно керуватися будь-якій державі, що дійсно покликана служити інтересам народу.

**Література**:

1. Экономическая энциклопедия / Науч.-ред. совет изд-ва "Экономика"; Ин-т экон. РАН; Гл. ред. Л.И. Абалкин. – М.: ОАО Издательство "Экономика", 1999.
2. Политическая экономия – теоретическая основа революционной борьбы рабочего класса: Курс лекций/Под ред. Л. И. Абалкина. – М.: Мысль, 1983.
3. Маркс К. і Енгельс Ф. Маніфест Комуністичної партії / К. Маркс, Ф. Енгельс. – твори. – Т. 4.
4. Кураташвили Альфред А. Философско-правовые основы политического менеджмента. Управленческое право и определяющий теоретический базис правовой системы истинно человеческого общества и социально-экономического прогресса (монография на грузинском, английском и русском языках) / А.А. Кураташвили. - Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003.
5. См. Голованов Я. К. Этюды об ученых. 3-е изд., доп / Я.К. Голованов. – М.: Молодая гвардия, 1983.
6. Гэлбрейт Дж. К. Почему правые не правы / Дж.К. Гэлбрейт. - Известия. – 1 февраля 1990.
7. Кураташвили Альфред А. Новый методологический подход в исследовании проблем и преподавании общественных наук / А.А. Кураташвили // Материалы научно-методической конференции “Проблемы совершенствования исследований и преподавания в общественных науках” (15 марта 1990 г.). Тбилиси: «Мецниереба» , 1990.
8. Кураташвили Альфред А. Теория сбалансированности прав и ответственности должностных лиц. Принципиально новое научное направление – необходимая научная основа защиты интересов человека и социально-экономического прогресса (монография на грузинском, английском и русском языках) / А. Кураташвили // Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003.
9. Кураташвили Альфред. Теория истинно человеческого – классического (образцового) – общества / А. Курташвили // Труды Грузинского технического университета. –1998. -Тбилиси. - № 3 (419).
10. Кураташвили Альфред. Философско-политэкономические миниатюры / А. Кураташвили // Материалы Республиканской научной конференции: «Актуальные проблемы теории» (15-16 мая 1980г.). - Тбилиси: «Мецниереба», 1980.